

Challenges of Iran's Legislative Criminal Policy at the Beginning of the Crime

*Pouya Shirani**¹, *Sina Gholfi*²

1. Ph.D. Student in Criminal Law and Criminology, Faculty of Theology, Law and Political Sciences, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran.

*. **Corresponding Author:** Email: p.shirani74@gmail.com

2. M.A. in Criminal Law, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.
Email: sina.gholfi1373@gmail.com

ABSTRACT

Each country has a determined response system for committing a crime. And in the Islamic Penal Code, the punishment for committing a crime is explicitly stated in Article 122. Indeed, this action helps to the coherence of the rulings. However, despite this positive approach, this system has faced gaps in crimes with multiple punishments and has presented problems to judges; For example, in a crime such as combat, which has diverse and facultative penalties, It is not clear based on which paragraph of Article 122 of the Islamic Penal Code the judge should determine the punishment at the beginning of this crime. Penalties prescribed for combat do not fit into any of the mentioned articles, such as negation. There are different perspectives to address this issue. These notions can be divided into three main approaches, encompassing the judge's discretion

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2022.292337.1743

Received:
14 March 2022

Accepted:
17 May 2022

Published:
6 September 2023

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

that is the criterion for imposing the most severe or mild legal punishment. Examination of the existing opinions shows that the application of each will have advantages and disadvantages. In this article, we have studied and analyzed these approaches through the interpretative analytical method. Thus, in crimes that the trial took the legislature of any crimes, this discretion is also true at the beginning. However, in order for judges to be less likely to issue dissenting verdicts, they should pay attention to the type of crime committed and the policy that is enacted from the set of criminal rules governing those crimes.

Keywords: Start of Crime, The Retribution of Legislative Penalty, Punishment, Legislative Criminal Policy, Attempt.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Pouya Shirani: Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Formal analysis, Investigation, Resources, Conceptualization.

Sina Gholfi: Formal analysis, Investigation, Resources, Conceptualization.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Shirani, Pouya & Sina Gholfi. "Challenges of Iran's Legislative Criminal Policy at the Beginning of the Crime" *Journal of Legal Research* 22, no. 54 (September 6, 2023): 345-343.

E x t e n d e d A b s t r a c t

Introduction: Legislative criminal policy examines and investigates the views and methods adopted by the legislature to criminalize and control crimes. The basis of studies in the field of legislative policy is review and critique, and the most important stage of the criminal cycle and circle, namely the evaluation and legislative stage, includes the formulation of statutory rules by magistrates to prosecute crimes and violations and existing responses and the powers of criminal and enforcement organization in order to detect any suspect who committed any indictable offences.. Each country has a specific response system to the initially committed crime. In the Islamic indictment Code, the punishment for committing a crime is stated in Article 122 as a rule, which helps to consolidate the sentences and tries to regulate them by using the classification of crimes into different groups, and the main question of the research is whether the rule in Article 122 can be generalized to all crimes?

It should be noted that despite this positive approach and any changes or development which have been made in the initiation of the commission of the offence, this system has encountered arbitrary punishments for crimes and numerous executive gaps, and has created many difficulties and problems for court magistrates; For example, in a crime such as *moharebeh*, which has multiple and arbitrary punishments, it is not clear which paragraph of Article 122 of the Islamic indictment Code the magistrate should determine the punishment in the initiation of a commission of the offence. In particular, some of the punishments prescribed for *moharebeh*, such as negation,

It does not fit into any of the above paragraphs, and this has created administrative challenges in the area in the initiation of a commission of the offence. In order to figure out this problem, different opinions are presented. These perspectives can be divided into three main approaches, which are: the magistrate's powers, the criterion for imposing the most severe or mild legal punishment. Examination of the existing opinions shows that the application of each will have advantages and disadvantages. However, in order for prosecutors to be less likely to issue dissenting verdicts, they should pay attention to the type of crime committed and the policy that is adopted from the set of criminal rules governing those crimes.

Methodology: In the present article, while examining the effects and codified sources in the area of committing a crime, especially legislative criminal policy, using an analytical-descriptive method; Explains and analyzes the legislator's approach in the field of crime and tries to provide an appropriate solution to unpredictable cases and address executive problems.

Conclusions and Results: The research results show that in criminalizing in the initiation of a commission of the offence, the legislator does not take into account

the nature and type of crimes in terms of positive action or omission, absolute or limited, etc. is not correct and causes multiplicity. It has also led to a large number of instances of commission of the offence. Moreover, the severity of punishments is another form of punishment for incomplete crimes in the Islamic indictment Code.

Participation of authors: Pouya Shirani as the first author and corresponding author, and Sina Gholfi, as the second author, with the participation of each other, have done all the steps of designing, general framework, content editing, content analysis and submitting the article to "Shahr-e Danesh" legal studies journal.

Conflict of interest: In this study, no significant conflict of interest has been reported by the authors. Therefore, no plagiarism, misconduct, data falsification or duplication occurred in the study. The originality of the content of the article is also confirmed by the authors.

Acknowledgments: The authors of this study, on the one hand, thank the experts for providing such an opportunity to offer their suggestions and solutions in the field of legislative criminal policy, and on the other hand, thank their professors for their guidance in writing this research.

چالش‌های سیاست جنایی تقنینی ایران در شروع به جرم

پویا شیرانی*^۱، سینا قلفی^۲

۱. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده الهیات، حقوق و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

*نویسنده مسئول: Email: p.shirani74@gmail.com

۲. کارشناسی ارشد حقوق کیفری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی (ره)، تهران، ایران.
Email: sina.gholfi1373@gmail.com

چکیده:

هر کشوری نظام پاسخ‌دهی خاصی برای شروع به جرم پیش‌بینی کرده است و در قانون مجازات اسلامی نیز کیفر شروع به جرم، به‌طور ضابطه‌مند در ماده ۱۲۲ بیان شده است که این اقدام به انسجام احکام کمک می‌کند؛ لکن به رغم این رویکرد مثبت، این نظام نسبت به جرایم با کیفرهای تخییری و متعدد با خلأهایی مواجه بوده و مشکلاتی را فراروی قضات قرار داده است؛ برای مثال در جرمی مانند محاربه که دارای مجازات‌های متعدد و تخییری است، مشخص نیست که قاضی در شروع به این جرم باید به استناد کدام بند از ماده ۱۲۲ قانون مجازات اسلامی تعیین کیفر کند. به‌ویژه آنکه برخی از کیفرهای مقرر برای محاربه مانند نفی بلد، در هیچ‌یک از بندهای ماده پیش‌گفته نمی‌گنجد. به منظور حل این مشکل، نظرات مختلفی ارائه می‌شود. این نظرات را می‌توان ذیل سه رویکرد عمده قرار داد که عبارتند از: اختیار قاضی، ملاک قرار دادن شدیدترین یا خفیف‌ترین کیفر قانونی. بررسی نظرات موجود نشان می‌دهد که کاربست هر یک، با

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند یا دسترسی آزاد هستند، مقالات تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution-Non-Commercial License 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌های حقوقی

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2022.292337.1743

تاریخ دریافت:
۲۴ بهمن ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:
۲۹ فروردین ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:
۱۵ شهریور ۱۴۰۲

مزایا و معایبی همراه خواهد بود. در این مقاله با روش تحلیلی تفسیری به بررسی و تحلیل این رویکردها پرداخته و به این نتیجه رسیده‌ایم که در جرایمی که مقنن جرم تام آنها را مشمول اختیار دادرس قرار داده است، در شروع به آنها نیز این اختیار صادق است. بالین حال، برای آنکه دادرسان کمتر دچار صدور آرای متهاافت شوند، باید در کیفردهی به نوع جرم ارتكابی و سیاستی که از مجموع مقررات کیفری حاکم بر آن دسته از جرایم اتخاذشدنی است، توجه کنند.

کلیدواژه‌ها:

شروع به جرم، کیفرگذاری کیفرهای تخییری، کیفردهی، سیاست جنایی تقنینی، شروع به جرم.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

پویا شیرانی: مفهوم‌سازی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش.
سینا قلفی: مفهوم‌سازی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

شیرانی، پویا و سینا قلفی. «چالش‌های سیاست جنایی تقنینی ایران در شروع به جرم». *مجله پژوهش‌های حقوقی* ۲۲، ش. ۵۴ (۱۵ شهریور ۱۴۰۲): ۳۴۵-۳۷۳.

مقدمه

شروع جرم اصطلاحی است که نشانه وجود قصد مجرمانه در تعقیب و تکمیل جرم است؛ به عبارتی اگر حین ارتکاب جرم، عاملی خارجی دخالت نکند و مانع تحقق جرم نشود، جرم به صورتی کامل انجام می‌گیرد. این مسأله به قدری اهمیت دارد که بخش‌هایی از قانون مجازات مصوب ۱۳۹۲ به آن اختصاص دارد. سیاست تقنینی، دیدگاه‌ها و روش‌هایی را که مقنن جهت جرم‌انگاری و کنترل جرایم و تخلفات اتخاذ می‌نماید، مورد بررسی قرار می‌دهد و اساس مطالعات در قلمرو سیاست تقنینی، بررسی و نقد و مهم‌ترین مرحله از سیکل و چرخه جنایی، یعنی مرحله ارزش‌گذاری و تقنین، مشتمل بر وضع و تدوین مقررات قانونی در خصوص تعیین جرایم و تخلفات و پاسخ‌های موجود و حدود اختیارات نهادهای کیفری و اجرایی است.^۱ سیاست تقنینی در واقع، بیانگر دیدگاه‌ها و روش‌های متخذه قانون‌گذار در کنترل جرایم و تخلفات است. پایه‌های اساسی و اصول راهبردهای سیاست تقنینی را باید نخست، در قانون اساسی هر کشور جست‌وجو کرد. در حقیقت، سیاست جنایی بر اساس مفهوم موسع آن، در چهارچوب یک روش کلی و هدفمند از عوامل و زیرساختارهای گوناگونی تأثیر می‌پذیرد. در این میان، سیاست یاد شده به شدت تحت سیطره اندیشه‌ها، مکاتب و جریان‌های فرهنگی و سیاسی حاکم بر هر جامعه قرار دارد و این آموخته‌های کلی هستند که در قالب سیاست‌های تقنینی، قضایی و اجرایی به تبیین راهبردهای اصولی، به منظور مهار پدیده بزهکاری می‌پردازد. افزون بر آن، یافته‌ها و دستاوردهای علوم جنایی نظیر جرم‌شناسی، کیفرشناسی و جامعه‌شناسی به همراه اصول و ضوابط بین‌المللی و نظام حقوق بشری، نقش مهمی بر روند شکل‌گیری و مسیریابی سیاست جنایی دولت‌ها ایفا می‌نمایند؛ از این رو به اقتضای نوع حکومت‌ها و وضعیت خاص هر جامعه، طبقه‌بندی‌های گوناگونی از سیاست جنایی با الهام از رهیافت‌های علمی یا آموزه‌های ایدئولوژی وجود دارد.^۲

در بُعد سیاست جنایی تقنینی، نظام عدالت کیفری ایران با چالش‌های متعددی نظیر تعدد و کثرت مراجع قانون‌گذاری، ضعف تخصص و تخصص‌گرایی، فردگرایی و اعمال سلاقی شخصی، رویکرد سنتی به فرآیند قانون‌گذاری کیفری، جرم‌انگاری‌های افراطی و تجاوز بی‌حد و حصر به حقوق و آزادی‌های فردی مواجه است. کثرت استفاده از مجازات‌های سالب حیات، سالب آزادی و کیفرهای بدنی مانند

۱. گاستون استفانی، ژرژ لواسور و برنار بولک، حقوق جزای عمومی. ترجمه حسن دادبان (تهران: انتشارات دانشگاه عالمه طباطبایی، ۱۳۸۰)، ۸۱.

۲. رضا مظلومان، حقوق جزا و جرم‌شناسی (تهران: انتشارات آگاه، ۱۳۸۵)، ۲۲.

شلاق، سیاست جنایی تقنینی ایران را به یک سیاست جنایی کیفرگرا، اراعی و سرکوب‌محور مبدل نموده است که گاه نیز مدعی رسالت اصلاح و تربیت و پیشگیری از بزهکاری است. افزون بر آن، سیاست جنایی تقنینی که در ضوابط مدون تجلی می‌یابد برای وصول به اهداف نیازمند ابزار معین اعم از فرهنگی، اجرایی و قضایی است و بدون تمهید مقدمات و بسترسازی‌های لازم، سیاست جنایی تقنینی مطلوب نیز قادر به نتیجه‌بخشی نخواهد بود. بی‌تردید یکی از لوازم محوری در این زمینه، نقش نظام قضایی جامعه در اجرای سیاست جنایی تقنینی متناسب است. به سخن دیگر، چگونگی اجرای سیاست جنایی تقنینی مبتنی است بر: نحوه دریافت پیام قانون‌گذار از سوی دستگاه‌های قضایی، توان و سازکارهای بالقوه و بالفعل قوه قضاییه از جنبه‌های ساختاری و تخصصی در اجرای آن، سلیقه مدیریتی و ایدئولوژیکی و شخصیتی گردانندگان قوه قضاییه، واقعیات ملموس و محسوس جامعه، کمیت و کیفیت پدیده بزهکاری، نحوه مشارکت عمومی، انطباق سیاست مذکور با نیازهای جامعه و افکار عمومی و اعتماد مردم به نهادهای انتظامی و قضایی خواهد بود؛ بنابراین، بروز هرگونه ضعف و ناهماهنگی در اعمال سیاست مذکور از جانب قوه قضاییه، نتایج منفی خود را در کنترل پدیده بزهکاری و امنیت اجتماعی نشان خواهد داد.

۱- پیشینه تحقیق

رهداریور، حامد و همکاران^۳ در سال ۱۳۹۰ مقاله‌ای تحت عنوان بررسی شروع به جرم و عدم تخفیف مجازات نگارش کردند که به بررسی این موضوع پرداخته شد و نتیجه حاکی از آن است که: لایحه مجازات اسلامی برخلاف قانون فعلی، علاوه بر شروع به جرم، سایر جرایم ناتمام را نیز مورد شناسایی قرار داده است و این نه بدعت، بلکه رجعت مقنن است به قانون مجازات عمومی ۱۳۵۲ که طی آن، جرم محال را تحت عنوان در حکم شروع به جرم و جرم عقیم را با تلویح بیشتری ضمن شروع به جرم، ذکر کرده است. مضاف بر آن قانون‌گذار در لایحه با پذیرش صریح عدم انصراف ارادی به عنوان شرط تحقق شروع به جرم، ابهام قانون فعلی را مرتفع نموده و شروع به جرم را تقریباً به عنوان اصل در تمام جرایم، جرم‌انگاری کرده است. علاوه بر آن، با تأسی از قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۶۱، هنگامی که عملیاتی مصداق شروع به جرم داشته و در آن واحد نیز منطبق بر عنوان جزایی دیگری هم باشند، قانون‌گذار در

۳. حامد رهداریور و فرشید چنگایی، «بررسی شروع به جرم، جرم عقیم و جرم محال در لایحه قانون مجازات اسلامی با نگاهی به سیر قانون‌گذاری»، پژوهشنامه حقوق کیفری ۱، ۳ (۱۳۹۰).

این صورت فقط مجازات جرم خاص را تجویز نموده است که مجموعاً گامی شایسته در نگرشی جدید به جرایم ناتمام می‌باشد. با این حال عدم پذیرش صریح عنوان کلی جرایم ناتمام، بیان جرم عقیم ضمن شروع به جرم و عدم تخفیف مجازات در هنگامی که فرد، انصراف ارادی نموده ولی اقدامات او مشتمل بر جرم خاصی است، از جمله ایرادات وارده بر لایحه مجازات اسلامی در این فصل به شمار می‌آیند.

۲- مفهوم سیاست جنایی

اصطلاح سیاست جنایی در حقیقت برگردان واژه معادل فرانسوی یا انگلیسی آن است؛ که «فوئر باخ»^۴ دانشمند آلمانی قرن نوزدهم از زمره اولین اندیشمندانی است که آن را به کار برده است. وی سیاست جنایی را: مجموعه اقدامات سرکوبگر و کیفری می‌داند که دولت از طریق آنها در مقابل جرم، واکنش نشان می‌دهد.^۵ هرچند مدت‌ها قبل از وی یک حقوق‌دان هلندی به نام «ژوزه دودام هودر»^۶ کتابی به همین عنوان تألیف و در آن تمام ابعاد علوم جنایی را بررسی نمود. فون لیست^۷ نیز در تعریف خود از سیاست جنایی آورده است: سیاست جنایی رشته‌ای است که حسب یافته‌های فلسفی و علمی و طبق مقتضیات تاریخی کوشش می‌کند تا به تدوین نظریه‌های کیفری و پیشگیری جرایم که در عمل مفید واقع گردد، بپردازد. به اعتقاد وی، جرم معلول عوامل فردی و اجتماعی بوده و لذا سیاست اجتماعی و سیاست جنایی را از یکدیگر جدا کرده و تصریح نمود موضوع سیاست اجتماعی (پیشگیری اجتماعی) حذف کامل یا حداقل محدود ساختن شرایط اجتماعی جرم است، درحالی‌که سیاست جنایی در جایی که با بزهکار خاص سر و کار می‌یابد، نمایشگر مبارزه علیه جرم به وسیله تأثیر فردی علیه بزهکار است.^۸ مرل و ویتو^۹ در توصیف سیاست جنایی اظهار می‌دارند: مجموع روش‌ها و شیوه‌های لازمی که به قانون‌گذار پیشنهاد می‌شود؛ یا اینکه در یک زمان و مکان خاص مورد استفاده قرار می‌گیرد تا بدین طریق بتواند علیه بزهکاری به مبارزه‌ای جدی بپردازد و در ریشه‌کن کردن و نابودی آن توفیق حاصل کند؛^{۱۰} بنابراین، سیاست جنایی قبل از آنکه یک علم باشد، یک فن است که هدفش کشف و شکل

4. Feuer Bach

۵. استفانی، لواسور و بولک، پیشین، ۷۹۳.

6. Josse Do dam Houdere

7. Franz Von litz

۸. رضا نوربها، زمینه حقوق جزای عمومی (تهران: نشر کانون وکلا، ۱۳۹۰)، ۵۷۱.

9. Merle and Vitu

۱۰. عباس شیخ‌الاسلامی، جرائم مطبوعاتی، بررسی تطبیقی سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران و انگلستان (مشهد:

جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۰)، ۱۱.

دادن عقلانی و منطقی بهترین طبقه‌های ممکن برای حل مسائل مختلفی است که پدیده مجرمانه از نظر شکلی و عملی به وجود می‌آورد. استفانی و لواسور^{۱۱} سیاست جنایی را نوعی سازمان‌دهی مبارزه با بزهکاری در آشکال مختلف و با به‌کارگیری ابزار گوناگون و هدایت شده به سوی اهداف معین می‌دانند. برخی با اعتقاد به لزوم به‌کارگیری سازکارهای متنوع، از مفهوم مضیق و سنتی سیاست جنایی فاصله گرفته، می‌گویند: سیاست جنایی عبارت است از مجموع ابزارهای سرکوبگری و غیر سرکوبگر و حتی غیرحقوقی (مذهب و اخلاق) برای مبارزه علیه جرم. دوندیو دوواپر^{۱۲} استاد بزرگ حقوق جزای فرانسه، با وفاداری به اصول سزادهی و اراعی «سیاست جنایی را واکنش تنبیهی و سرکوبگر در مقابل جرم تعریف و موضوع آن را کشف شیوه‌های مبارزه مؤثر علیه بزهکاری می‌داند». تحولات صنعتی و اجتماعی، تغییر سریع ارزش‌ها، مهاجرت نیروهای مولد روستایی به شهرها و وقوع جنگ‌های جهانی، موجب تولید افکار جدیدی در مرحله علوم جنایی، به‌ویژه جرم‌شناسی و حقوق جزا گردید. توجه به کرامت انسانی و حقوق وی به‌ویژه بعد از جنگ جهانی دوم، لزوم شناخت علل و عوامل بزه و بازپروری مجرمین موجب شد که دیدگاه‌های کیفرمحور تعدیل شوند و وسعت نظر علمی در واکنش‌ها مطمح نظر قرار گیرد. «مارک آنسل^{۱۳}» را بی‌تردید باید از مبدعین دیدگاه تنوع و تعدد ابزار مبارزه با بزهکاری دانست. به زعم این اندیشمند: سیاست جنایی هم یک علم است و هم یک هنر که موضوع آن تدوین بهترین قواعد مثبت در پرتو یافته‌های جرم‌شناسی است. به اعتقاد او سیاست جنایی عبارت است از انتخاباتی است که جامعه، در تعیین جرایمی که قانون آنها را سرکوب می‌کند و به منظور تأمین حمایت از افراد صالح معمول می‌دارد. هرچند وی به‌کارگیری مجازات را لازم می‌داند، معتقد به عملی کردن سیاست جنایی، توسعه نهادهای متولی و استفاده از نتایج تحقیقات در تدوین سیاست جنایی و تعیین روش‌ها بود.^{۱۴} دیدگاه آنسل به تدریج بستر ساز نظریه جدیدی گردید که بر اساس آن - با توجه به نوع جرم، وضعیت فردی مجرم و سایر اوضاع و احوال - مناسب‌ترین واکنش، الزاماً کیفری نیست، بلکه سازکارهای غیرکیفری نیز می‌تواند مؤثر باشد، ضمن آنکه دولت نیز نباید تنها متولی انحصاری اجرای عدالت کیفری باشد و در این باره استفاده از نهادهای غیردولتی و مردمی نیز ممکن است. افزون بر آن، واکنش تنها محدود به بعد از ارتکاب جرم

11. Stefani and Luvasor

12. Donnedieu de vabres

13. Marc Ancel

۱۴. ریموند گسن، «بحران سیاست جنایی کشورهای غربی»، ترجمه علی حسین ابرنآبادی. مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی ۵۱ (۱۳۸۸)، ۶۳.

نیست و قبل از آن را نیز در قالب فرآیند پیشگیری دربرمی‌گیرد.^{۱۵} از این نظر، تنها این جرم نیست که باید مورد توجه قرار گیرد، بلکه هر نوع نابهنجاری و انحراف رفتاری ناقض قواعد اخلاقی و اجتماعی که بتواند زمینه‌ساز هنجارهای مجرمانه آتی تلقی شود باید مطلق نظر باشد. سیاست جنایی بر مبنای مفهوم جدید آن، پل ارتباطی بین حقوق جزا و جرم‌شناسی است. در واقع با بسط و توسعه تعاریف ذکر شده پیشین، می‌توان گفت که سیاست جنایی شامل مجموعه‌ی روش‌هایی می‌شود که هیأت اجتماع با توسل به آنها، واکنش‌های علیه پدیده مجرمانه را سازمان می‌بخشد. بدین ترتیب، سیاست جنایی مترادف با جنبه‌های نظری و عملی اشکال مختلف کنترل اجتماعی (جرم و انحراف) متجلی می‌شود. بدیهی است حقوق کیفری، همچون هسته اصلی یا محل قوی‌ترین فشار و تنش، در سیاست جنایی حضور محسوسی دارد، اما کاربست‌های کیفری در قلمرو سیاست جنایی، دیگر تنها نیستند، بلکه حول آنها، شیوه‌های دیگر کنترل اجتماعی از نوع غیر کیفری، غیر سرکوبگر و گاه حتی غیردولتی وجود دارد. مطابق این معنا، سیاست جنایی عبارت از هنر یا استراتژی به کار گرفته شده در قواعد حقوقی و نهادهای نظام عدالت جنایی جهت پیشگیری و مبارزه علیه بزهکاری و اصلاح و درمان بزهکار می‌باشد. سیاست جنایی در تقسیم‌بندی حقوقی ایران مبتنی بر تعالیم شریعت اسلام است و از این نظر که دین به منزله یک نهاد اجتماعی تلقی نمی‌شود، بلکه جوهر اجتماع، اساس فرهنگ، مبنای اقتصاد و منشأ قانون است؛ بنابراین، توجه به اعتقادات و باورهای دینی - مذهبی در راستای تهذیب اخلاق، تزکیه نفس و ارزش‌های انسانی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.^{۱۶}

۳- جلوه‌های تعارض در سیاست جنایی

تعارض و تناقض در ابعاد مختلف سیاست جنایی ایران، تبعات و عوارض منفی بسیاری را بر پیکره نظام عدالت قضایی در عرصه کیفری وارد ساخته است. این امر موجبات اختلال و ناکارآمدی در نظام قضایی را فراهم نموده و پویایی و تحرک آن را متوقف یا دچار تزلزل و رکود نموده است؛ تا آنجا که پدیده «بحران در سیاست جنایی» را موجب گشته و نظم و انضباط کلی حاکم بر نظام قضایی را در معرض اضمحلال و شکست قرار داده است. متأسفانه، امروزه سیاست جنایی ایران در ابعاد مختلف قانون‌گذاری، قضایی و اجرایی و به‌ویژه در جلب مشارکت جامعه مدنی در اجرای عدالت، با نوعی ناتوانی، ابهام، خلأ و شکاف

۱۵. مارک آنسل، دفاع اجتماعی. ترجمه محمد آشوری و علی حسین نجفی ابرندآبادی (تهران: نشر راهنما، ۱۳۸۷)، ۱۹.

۱۶. محمد حسینی رازلبقی، «سیاست جنائی تقنینی ایران در مورد جرائم مطبوعاتی» (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران:

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۸۴)، ۱۸۳.

جدی روبه‌رو گردیده و کنترل بزهکاری در جامعه را، به نحوی شایسته تأمین ننموده و در نتیجه، زمینه‌ساز ظهور بحرانی گسترده در نظام عدالت قضایی و کیفری شده است. سردرگمی در سیاست جنایی تقنینی در کشور ما نه از این منظر که در متن خود بیگانه با اصول و مبانی علمی است؛ بلکه از این نظر که مجموعه روش‌های مورد پذیرش در تحلیل نهایی نشانه‌ای از انسجام و برنامه‌ریزی، تطبیق و هدفمندی را به همراه ندارد، مشهود است. قانون‌گذار ما نه‌چندان اعتماد به نفس دارد که با اقتدار وفاداری خود را به بنیان نظام عدالت مطلقه نشان دهد و حول محور نگاه سنتی از ابزار سرکوب، مجازات، ارباب، عدالت‌جویی حرکت نماید و وسوسه‌آزمون روش‌های علمی نشود و نه اینکه شهامت پذیرش نتایج تحقیقات و پژوهش‌های علمی ناشی از واقعیت پدیده بزهکاری (به عنوان فرآیند مؤلفه‌های اجتماعی) را دارد که بر اساس آن، ضمن بیمار تلقی نمودن بزهکار، با نگاه درمانگر و پیشگیرانه به آن بنگرد. در بدایت امر، همانند بسیاری از نظام‌های کیفری، مقنن ایرانی سیاست مختلط، سنتی - علمی را پذیرفته است، زیرا در جایی به سیاست جرم‌نگاری، کیفرسالاری، سزادهی، ارباب، طرد، تنبیه در قانون مجازات اسلامی روی می‌آورد و در مقامی به روش پیشگیری قانون اساسی (و در مواقعی به اصلاحی و درمانی بازپروری) مقررات مربوط به امور زندان‌ها و در مواردی نیز به قضاوتی، میانجی‌گری و مشارکت مردمی (شورای حل اختلاف) و هرازگاهی به جرم‌زدایی، حبس‌زدایی، قوانین چک و نظایر آن معتقد است. در برخی امور نیز سیاست سزادهی و اصلاحی - (مقررات مربوط به مواد مخدر) مورد نظر است. سیاست افتراقی و چندبُعدی متضمن روش‌های سزادهی درمانگر و یا پیشگیرانه، مرکز ثقل سیاست جنایی اکثر کشورهای پیشرفته جهان و شیوه علمی و قابل دفاع است، اما نکته اصلی در به‌کارگیری این سیاست توان برقراری هماهنگی در این واکنش‌ها با موارد و مصادیق و در جمع‌بندی کلی همراهی و هم‌آوایی در اجرای آن - به منظور وصول به هدف مشترک، بدون دفع و یا خنثی‌سازی اثر دیگری - است. امری که قانون‌گذار ما تاکنون، به دلیل پیروی از معیارهای ذهنی، قادر به وصول و حصول آن نشده است.

نظام قضایی نیز ناشی از سلايق فردی و گروهی و درک و استنباط مترتب بر آن، نگاهی متفاوت در اعمال سیاست تقنینی تحت تأثیر واقعیت پدیده مجرمانه دارد و این زنجیره ناهماهنگی‌ها در اجرای احکام قضایی - که با تمسک به توجیهاات غیر متجانس با بیان قانون‌گذار ملاحظه می‌شود - تکمیل می‌گردد.

۳-۱- تعارض در تقنین

سیاست جنایی تقنینی به منزله نخستین سیاست جنایی، عبارت است از تدبیر و چاره‌اندیشی قانون‌گذار در مورد جرم و پاسخ به آن که با توجه به وابستگی سیاست جنایی به نظام سیاسی هر کشور حالت‌های مختلفی به خود می‌گیرد. کریستین لازرژ^{۱۷} سیاست جنایی تقنینی را سلیقه قانون‌گذاران مختلف و انتخاب‌های آنان در انواع جرایم و مجازات‌ها و به‌طور کلی نحوه مقابله با پدیده مجرمانه و دادرسی جرایم می‌داند که تبلور آن در قوانین مختلف هر جامعه از جمله قوانین کیفری شکلی و ماهوی منعکس می‌شود.^{۱۸} به همین سبب قوانین جزایی هر کشوری را تعرفه ارزش‌های اساسی آن جامعه می‌دانند که قانون‌گذار در مقام حمایت کیفری از آنها برمی‌آید؛ با توجه به اینکه نظام کیفری هسته مرکزی و اصلی سیاست جنایی در مفهوم موسع و مطلق آن را تشکیل می‌دهد، اهمیت قوانین و مقررات کیفری در سیاست جنایی تقنینی آشکار می‌شود. متأسفانه سیاست جنایی تقنینی ایران، نه تنها فرآیند یکسان و یکنواختی ندارد، بلکه دچار نوعی بی‌نظمی، انحراف و عدم انسجام است و به فراخور هر برهه خاص زمانی، آموزه‌ها و تفکرات مجزایی بر آن حاکم بوده است. از این‌رو در تبیین اصول راهبردی نظام عدالت کیفری به دلیل انقطاع از نظام علمی و عملی سابق و آغاز شیوه آزمون و خطا خود را ناتوان یا ناکارآمد نشان داده است. در واقع، دگرگونی و استحاله نظام سیاسی در ایران، تغییرات چشمگیری را در نهادهای مختلف جامعه به وجود آورد. استقرار نظام اسلامی که با تغییر سیاق حاکمیت و ایدئولوژی همراه بوده، تحول عمیق در سیاست جنایی را نیز در ابعاد مختلف باعث شده است.^{۱۹} تحولاتی نظیر دگرگونی ارزش‌های سابق، تغییر ساختار سیاسی و اجتماعی، تحول نهادها و مراجع قضایی، نسخ اکثر قوانین گذشته، از برخی از پیامدهای مؤثر بر سیاست جنایی ایران بوده است. تعجیل و شتاب‌زدگی قانون‌گذار جدید، مجالی را برای تأمل و تدبیر علمی و شناخت نیازها و رعایت مصلحت در قانون‌گذاری باقی نگذاشت؛ گویی سنگینی و حساسیت قانون‌گذاری بر دوش مقنن آن‌چنان زیاد می‌نمود که ثمره آن تصویب چندین قانون جزایی و معرفی صدها عنوان مجرمانه به ادبیات تقنینی و قضایی کشور در فاصله کمتر از ۷ سال شد. این اقدام، به نوبه خود سیاست جنایی ایران را با نوعی گم‌گشتگی، انحراف، بی‌هدفی، ابهام و ناکارآمدی مواجه ساخت و از طرفی قضات و دستگاه‌های مجری قانون را با تعارض و سردرگمی مضاعف روبه‌رو نمود. به

17. Christine Lazerges

۱۸. کریستین لازرژ، سیاست جنایی. ترجمه علی حسین نجفی ایرند آبادی (تهران: انتشارات یلدا، ۱۳۸۸)، ۸۸.

۱۹. ایرج گلدوزیان، حقوق جزای عمومی ایران (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۹۵)، ۱۵۳.

زعم بسیاری از اندیشمندان علوم کیفری سیاست جنایی اصولاً باید نقش اصلاحی، بازدارندگی و تعدیل نرخ تبهکاری را ایفا کند؛ اما در عمل، پیچیدگی وقایع بیشتر آشکار می‌شود. در واقع اطمینانی نیست که سیاست جنایی معاصر، وسیله حقیقی و مؤثر اجتناب از تبهکاری باشد. در خصوص سیاست جنایی ایران نیز این سؤال به ذهن متبادر می‌شود که آیا سیاست جنایی فعلی، خود به صورت مستقیم یا غیرمستقیم عامل تبهکاری و افزایش جرم نیست؟ به عقیده نگارنده، سیاست جنایی ایران در وضعیت کنونی ناتوان در کنترل و مهار پدیده بزهکاری است و ناکارآمد تلقی می‌شود و تبعات و پیامدهای منفی آن خسارات جبران‌ناپذیری را بر جامعه وارد ساخته است.

۴ - چالش‌های سیاست جنایی تقنینی ایران

اقدامات بین‌المللی صورت‌گرفته در مقابله با قاچاق انسان و امضا و تصویب آن به وسیله کشورهای جهان و جرم‌انگاری این پدیده با توجه به مندرجات اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری دلایلی محکم بر جهانی شدن این مقابله است.^{۲۰} روند جهانی شدن بدون توجه به تمایل یا عدم تمایل دولت‌ها، بر وضعیت حقوقی و سیاسی کشورها تأثیر خواهد گذاشت. این تأثیر بر سیاست جنایی تقنینی ایران چه بوده است؟ در اینجا هدف تنها بررسی تأثیرات جهانی شدن مقابله با قاچاق انسان بر قوانین جزایی است و بسط و توضیح قوانین در این مدخل نمی‌گنجد. سیاست جنایی هر کشور نمایانگر ارزش‌های مورد حمایت جامعه و راه‌های صیانت از آن است و قانون مجازات مصداق بارز و عملی آن است. مراجعه به این قانون در دهه‌های اخیر حاکی از این است که مسأله قاچاق انسان در قالب استثمار جنسی از مدت‌ها پیش متأثر از جامعه جهانی، مورد توجه قانون‌گذار بوده است. ایران همگام با جامعه جهانی اسناد ۱۹۰۴، ۱۹۱۰، ۱۹ و ۱۹۳۳ میلادی سازمان ملل متحد را در دوران پیش از انقلاب اسلامی به تصویب رسانید و در راستای اجرای آنها نیز قوانینی وضع کرد. ۲۱ از آن جمله می‌توان به برخی از مواد قانون مجازات عمومی ۱۳۰۴ اشاره کرد.^{۲۲} بر اساس ماده ۲۰۹ این قانون، ربودن و یا مخفی کردن کودکان پانزده‌ساله و یا کمتر از آن را برای عمل منافی عفت و یا ازدواج جرم و قابل مجازات اعلام کرد و رضایت بزه‌دیده را در تحقق این جرم فاقد تأثیر دانست. در قسمتی دیگر از این ماده آمده است هر کس به عنف یا تهدید و یا حيله

20. David Wall, *Criminal Justice* (London: press, 2001), 163.

21. Denis Szabo, *Criminologie et Politique Criminelle* (Paris: vrin, 1978), 72.

۲۲. حسنعلی موذن‌زادگان و زهراعلی‌بخشی، «بررسی اجمالی مقررات کیفری ماهوی و شکلی حاکم بر نشریات الکترونیکی در حقوق ایران»، مجله آموزه‌های حقوق کیفری دانشگاه علوم اسلامی رضوی ۵ (۱۳۹۲)، ۷۷.

اطفال کمتر از هجده سال را برای عمل منافی عفت یا برای وادار کردن به عمل مزبور بر باید و یا مخفی نماید به پنج سال حبس محکوم خواهد شد. به موجب بند ب همین ماده نیز هر کس به عنف یا تهدید و یا حیلۀ شخصاً و یا به وسیله دیگری اطفال اناث کمتر از هجده سال تمام را برای ازدواج با آنها بر باید یا مخفی کند به حبس تأدیبی سه سال محکوم خواهد شد. قانون‌گذار چند سال پس از توصیه کمیته شورای جامعه ملل مبنی بر وضع قوانینی با هدف جرم‌انگاری تسهیل فحشای زنان و قوادی، ماده ۲۱۱ قانون مجازات عمومی سال ۱۳۵۲ را تصویب کرد و به این ترتیب قوادی، واسطه‌گری در فحشا و دایر نمودن روسپی‌خانه را جرم و قابل مجازات اعلام نمود. بر اساس این ماده کسی که عادتاً افراد کمتر از هجده سال را به فساد اخلاق و شهوت‌رانی تشویق کرده و یا آن را تسهیل کند، برای شهوت‌رانی غیر ببرد و یا او را وادار به رفتن کند و یا او را برای این مقصد اجیر کند و یا افراد ذکور و اناث را به اعمال منافی عفت وادار یا وسایل ارتکاب آن را فراهم سازد، قوادی کند، فاحشه‌خانه‌ای را دایر کند و یا زنی را برای شهوت‌رانی غیر اجیر نماید به حبس تأدیبی از شش ماه تا سه سال و به تأدیه غرامت از ۲۵۰ تا ۵۰۰۰ ریال محکوم می‌شود. این ماده به مفاد کنوانسیون ۱۹۴۹ میلادی سازمان ملل متحد پاسخ مثبت داده است و کلیه مفاد آن از جمله مقابله با بهره‌کشی از روسپی‌گری دیگران و قاچاق زنان به خارج از کشور با هدف استثمار جنسی را پوشش می‌دهد، اما در عمل هرگز به اجرا در نیامد. بر اساس ماده ۲۱۳ این قانون هر کس درآمد حاصل از فحشای زنی را وسیله تمام یا قسمتی از معیشت خود قرار دهد به حبس تأدیبی از شش ماه تا سه سال محکوم خواهند شد.^{۲۳} هر کس زنی را با علم به اینکه آن زن در خارج از کشور به شغل فاحشگی مشغول خواهد شد، برای رفتن به خارج تشویق کند و یا مسافرت او را تسهیل کند و یا او را با رضایت خودش به خارج از کشور ببرد و یا برای رفتن اجیر کند نیز به حبس تأدیبی از یک تا سه سال محکوم خواهد شد. این ماده قوادی، واسطه‌گری در فحشا و دایر نمودن روسپی‌خانه را جرم و قابل مجازات اعلام کرد.^{۲۴} این مواد صراحتاً به مسأله قاچاق انسان نپرداخته‌اند، اما متن آن حکایت از موضوع قاچاق انسان با هدف بهره‌کشی جنسی دارد. در این ماده به مسأله فراملی بودن نقل و انتقال قربانیان قاچاق و بی‌تأثیر بودن رضایت بزه‌دیده در تحقق جرم اشاره شده است که کنوانسیون پالمو که سال‌ها بعد منعقد شد، شباهت‌هایی با آن دارد. قانون تشدید مجازات رابیندگان اشخاص مصوب اسفندماه سال ۱۳۵۳ از دیگر اقدامات قانون‌گذار است که در زمینه قاچاق انسان نیز قابل استناد است. این قانون یکی

۲۳. قدرت الله رحمانی، «دادگاه رسانه و عدالت رویه‌ای»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی ۷۱ (۱۳۹۴)، ۷۶.

24. Antony Duff & David Garland, *A reader on Punishment* (London: Oxford, 1994), 193.

از کامل‌ترین قوانین در زمینه حمایت تشدید از اطفال در قوانین پیش از انقلاب است که در راستای اقدامات هماهنگ با جامعه بین‌الملل صورت گرفت. این قانون کودکان را با دسته‌بندی به اطفال کمتر از دوازده‌سال تمام، اطفال بین دوازده و پانزده‌سال تمام، اطفال کمتر از پانزده‌سال تمام و اطفال پانزده‌سال تمام مورد حمایت تشدید قرار داده است. این قانون ربودن افراد با هدف اخذ وجه، مال، انتقام و یا هر قصد سوء دیگر را جرم شناخته شده و مستوجب مجازات اعلام کرده است. قانون‌گذار سن مجنی‌علیه را از عوامل تشدید مجازات دانسته است و در صورتی که سن مجنی‌علیه کمتر از پانزده‌سال تمام باشد، مجازات مرتکب را از حبس جنایی درجه ۲ از دو تا ده‌سال به حبس جنایی درجه ۱ از سه تا پانزده‌سال افزایش داده است. هتک ناموس و ایراد صدمات حیثیتی به کودکان نیز جرم شناخته می‌شود. پس از انقلاب اسلامی قانون مجازات اسلامی جایگزین قانون مجازات عمومی گردید.^{۲۵} قانون‌گذار به جرایم و مجازات‌ها از زاویه‌ای دیگر نگرست و با توجه به حرمت جرایم جنسی، بدون تصریح به قاچاق انسان و فرار از توجه به جنبه‌های گوناگون آن صرفاً مقابله با استثمار جنسی را مورد توجه قرار داد. از آن جمله می‌توان به ماده ۶۳۹ قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۷۵ اشاره کرد. افرادی که مرکز فساد یا فحشا دایر یا اداره کنند، مردم را به فساد یا فحشا تشویق نموده یا موجبات آن را فراهم نمایند، به حبس از یک تا ده‌سال محکوم می‌شوند. این ماده تنها در مورد قاچاق انسان با هدف استثمار جنسی قابل اعمال است و مصادیق دیگر استثمار اقتصادی از جمله کار اجباری، کار سخت خانگی، تكدی‌گری، قاچاق اعضای بدن و سایر اهداف غیراخلاقی و مجرمانه را دربر نمی‌گیرد. ایران با پیوستن به کنوانسیون حقوق کودک در سال ۱۳۷۲ و به موجب ماده ۳۴ خود را متعهد کرد تا برای حمایت از کودکان در برابر انواع استثمار جنسی و اقتصادی، اقدامات ملی و دو یا چندجانبه اتخاذ نماید. همچنین، یک بار دیگر متأثر از اقدامات بین‌المللی در مقابله با قاچاق کودکان هم‌جهت شد و قانون تصویب کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک و توصیه‌های مکمل آن را در سال ۱۳۸۰ تصویب و بدترین اشکال کار کودک را مواردی از جمله بردگی، خرید و فروش و قاچاق کودک، استفاده از کودک برای فحشا معرفی کرد. قانون‌گذار با الهام از کنوانسیون حقوق کودک و محو بدترین اشکال کودک، قانون حمایت از کودکان و نوجوانان را وضع کرد. به موجب ماده ۳ این قانون هرگونه خرید و فروش، بهره‌کشی و به‌کارگیری کودکان به منظور ارتکاب اعمال خلاف از قبیل قاچاق ممنوع و مرتکب حسب مورد علاوه بر جبران خسارات وارده به شش ماه تا یک‌سال زندان و یا به جزای نقدی از ده‌میلیون ریال تا بیست‌میلیون

۲۵. قدرت الله رحمانی، نظریه یگانگی جرائم سیاسی و مطبوعاتی (تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق، ۱۳۹۱)، ۸۳.

ریال محکوم خواهند شد. با توجه به آثار زیان‌بار و در بسیاری از موارد جبران‌ناپذیر این جرم بر قربانی قاچاق و جامعه، مجازات پیش‌بینی شده شدت لازم را ندارد. افزایش قاچاق انسان در جهان منجر به نگرانی بیشتر جامعه بین‌المللی و اتخاذ اقدامات ملی و فراملی گوناگونی شد. مجلس شورای اسلامی نیز متأثر از نگرانی‌ها و تلاش‌های بین‌المللی و در کنار گزارش چندین مورد قاچاق انسان در ایران، در سال ۱۳۸۳ قانون هشت‌ماده‌ای «مبارزه با قاچاق انسان» را تصویب کرد. اگرچه ایران تا آگوست سال ۲۰۱۲ م. پروتکل پیشگیری، سرکوب و مجازات قاچاق اشخاص و به‌ویژه زنان و کودکان سال ۲۰۰۰ م. سازمان ملل متحد را امضا و تصویب نکرد اما قانون‌گذار با الهام از پروتکل نامبرده و تحت تأثیر آن قاچاق انسان را خارج یا وارد ساختن و یا ترانزیت مجاز یا غیرمجاز فرد یا افراد از مرزهای کشور به اجبار و اکراه یا تهدید یا خدعه و نیرنگ و یا با سوء استفاده از قدرت یا موقعیت خود یا سوء استفاده از وضعیت فرد یا افراد یاد شده با هدف فحشا یا برداشت اعضا و جوارح، بردگی و ازدواج تعریف کرد. تحویل گرفتن یا انتقال دادن یا مخفی نمودن یا فراهم ساختن موجبات اختفای فرد یا افراد مذکور پس از عبور از مرز با اهداف نامبرده نیز در این تعریف قرار می‌گیرد. با وجود اینکه قانون مذکور در مقایسه با مقررات و قوانین پیشین نگاهی جامع‌تر دارد و دربرگیرنده مصادیق قاچاق با هدف استثمار اقتصادی و جنسی و مقاصد غیرجنسی از جمله ازدواج و قاچاق اعضای بدن نیز می‌باشد، اما مصادیق دیگر از جمله قاچاق با هدف فرزندخواندگی و یا شرکت کودکان در جنگ و درگیری‌های مسلحانه را دربر نمی‌گیرد. این قانون باز هم متأثر از پروتکل قاچاق سال ۲۰۰۰ پالمو تنها قاچاق انسان را در مرزهای فراملی مورد توجه قرار داده و تنها موارد قاچاق انسان را که با عبور از مرز (به صورت خروج از مرز و یا ورود به آن) صورت می‌گیرد، پوشش می‌دهد و به مواردی که این جرم درون مرز کشور و از یک منطقه به منطقه دیگر صورت می‌گیرد، بی‌توجهی کرده است. اگرچه قانون قاچاق انسان مصوب سال ۱۳۸۳ ه.ش. در زمینه مبارزه با قاچاق انسان و به‌ویژه کودکان، گامی به جلو است اما در این قانون علاوه بر ایرادات بالا، خلأهایی به چشم می‌خورد که قابل اغماض نمی‌باشد. قانون‌گذار در سال ۱۳۸۶ نیز به منظور همراهی با جامعه بین‌المللی قانون الحاق دولت ایران به پروتکل اختیاری کنوانسیون حقوق کودک در خصوص فروش، فحشا و هرزه‌نگاری کودکان (۲۰۰۰ م.) را به تصویب رسانید و موارد گوناگونی از جمله استثمار جنسی و فروش کودک برای بهره‌برداری جنسی، کار اجباری و برداشتن اندام‌ها را ممنوع اعلام کرد. برای بررسی میزان تأثیرگذاری پروتکل پیشگیری و سرکوب قاچاق پالمو بر قانون مبارزه با قاچاق انسان به عنوان قانون مرجع در جرم قاچاق انسان در ایران به بررسی ارکان مادی و روانی این جرم پرداخته می‌شود.

۴-۱- شروع به جرم و مجازات آن در قانون

برای به وقوع پیوستن جرم، هرچند ظهور یک فعل یا ترک فعل مادی همواره شرط است ولی مجازات همیشه منوط به تحقق نتیجه نمی‌باشد یعنی جزء دسته‌بندی جرایم مقید نیست و نیاز به نتیجه خاصی ندارد؛ مانند جرم شهادت دروغ یا شهادت کذب در بسیاری از موارد مرتکب جرم قصد انجام دادن آن جرم را دارد و تصمیم به ترک آن نیز ندارد اما با توجه به عوامل بیرونی و بدون اختیار خود آن جرم محقق نمی‌شود. در این حال مرتکب را به اتهام شروع به جرم تعقیب می‌کنند. در این مطلب شروع به جرم، جرم محال و جرم عقیم و تفاوت‌های آن با هم توضیح داده شده است. قانون‌گذار، مواردی را مورد نظر قرار داده است که اعمال مقدماتی، خود، در قانون، عنوان مجرمانه داشته باشند که در چنین مواردی، آن مقدار از عمل ارتكابی، نه به عنوان اعمال مقدماتی جرم مقصود و نه به عنوان شروع به آن جرم بلکه به عنوان جرم مستقل، مجازات می‌شود. در این باره، در ماده ۱۲۴ قانون قبلی می‌خوانیم «هرگاه کسی شروع به جرمی نماید و به اراده خود آن را ترک کند، به اتهام شروع به آن جرم تعقیب نمی‌شود لکن اگر همان مقدار رفتاری که مرتکب شده است جرم باشد، به مجازات آن محکوم می‌شود». در مثال اخیر، چون خرید یا نگهداری اسلحه، به موجب قانون (ماده ۲ قانون تشدید مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و قاچاقچیان مسلح مصوب ۲۶ بهمن ۱۳۵۰) جرم مستقلی به شمار می‌رود، از این حیث، خریدار، قابل تعقیب و مجازات است و یا کسی که کلید یا هر نوع وسیله‌ای برای ارتکاب جرم بسازد یا تهیه کند (ماده ۶۶۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵) سرنوشتی مشابه خواهد داشت.

در آخرین مرحله، اعمال اجرایی (شروع به اجرا) که عنصر مادی شروع به جرم است، شکل می‌گیرد. در این مرحله، اگر انصراف برای مرتکب حاصل نشود و مانعی، او را از ادامه عمل باز ندارد، جرم، ناگزیر به وقوع می‌پیوندد اما اگر اوضاع و احوال تغییر کند، تحقق شروع به جرم محتمل است.

ماده ۱۲۲ قانون مجازات اسلامی درباره شروط تحقق شروع به جرم گفته است که: «هر کس قصد ارتکاب جرمی کرده و شروع به اجرای آن نماید لکن به واسطه عامل خارج از اراده او قصدش معلق بماند، به شرح زیر مجازات می‌شود: الف- در جرایمی که مجازات قانونی آنها سلب حیات، حبس دائم یا حبس تعزیری درجه یک تا سه است، به حبس تعزیری درجه چهار؛ ب- در جرایمی که مجازات قانونی آنها قطع عضو یا حبس تعزیری درجه چهار است، به حبس تعزیری درجه پنج؛ ج- در جرایمی که مجازات قانونی آنها شلاق حدی یا حبس تعزیری درج پنج است، به حبس تعزیری یا شلاق یا جزای نقدی درجه شش. همچنین، قانون جدید مجازات اسلامی، در اقدامی جدید که سابقه قانون‌گذاری نداشته، برخی

اعمال را «در حکم شروع به جرم» محسوب نموده است. در تبصره ماده ۱۲۲ مورد اشاره در بالا آورده شده که: «هرگاه رفتار ارتكابی، ارتباط مستقیم با ارتكاب جرم نداشته ولیکن به جهات مادی که مرتکب از آنها بی اطلاع بوده، وقوع جرم ممکن باشد، اقدام انجام شده، در حکم شروع به جرم است.»

جرایم در یک دسته‌بندی مجزا به دو قسمت مطلق و مقید تقسیم می‌شوند. در جرایم مطلق یا همان صوری وصف مجرمانه به ظاهر رفتار تعلق می‌گیرد و در ترتب مجازات اخذ نتیجه زیان‌بار منظور نیست. مثلاً در جرم تقلب در ساختن سکه، ساختن سکه شبیه به سکه اصلی جرم‌انگاری شده است و فرقی نمی‌کند مرتکب این سکه را برای تحصیل کالا ارائه کند یا نکند؛ اما در جرمی مثل افترای عملی شخص در صورتی مفتری محسوب می‌گردد که بزه‌دیده در نتیجه عمل او تعقیب کیفری گردد. پس این جرم، جرمی مقید به نتیجه می‌باشد.

هنگامی که مجرم در عمل به مقصود خود برسد بدون شک قابل مجازات است ولی گاهی پیش می‌آید که مجرم برای انجام آن جرم کاملاً مصمم است اما در این تلاش به مانعی برمی‌خورد و روند جرم متوقف می‌ماند و به وقوع نمی‌پیوندد.

برای اینکه بگوییم مجرم از کدام مرحله به بعد تحت عنوان شروع‌کننده جرم قابل تعقیب و مجازات است باید ابتدا مراحل جرم توضیح داده شود.

مرحله اول تفکر مجرمانه - مرحله‌ای از رفتار مجرمانه که صرفاً قصد و نیت مجرم بوده و تجلی بیرونی پیدا نکرده است. هیچ مجرمی در این مرحله قابل مجازات نمی‌باشد زیرا اصولاً افراد به آنچه در ضمیرشان می‌گذرد تسلط کافی ندارند. حتی در صورت نوشتن قصد نیز باز نمی‌توان او را قابل مجازات دانست. اصولاً مصلحت در این است که تا زمانی که رفتار، نمود بیرونی نکرده است راه بازگشت برای او وجود داشته باشد. حتی در جرم تبانی نیز قانون مجرمین را به صرف وجود قصد مجرمانه مجازات نمی‌کند بلکه در عالم خارجی این تبانی ظهور پیدا کرده و به شکلی در رفتار بزه‌کار نمود پیدا کرده است.

مرحله دوم اعمال مقدماتی - در این مرحله است که رفتار نمود خارجی پیدا می‌کند ولی جزء مراحل غیرمستقیم و بعید مربوط به جرم است. اگرچه فعل مادی می‌باشد اما باز قصد مرتکب را آشکارا توضیح نمی‌دهد. مثلاً شخصی قمه می‌خرد. به صرف خریدن قمه نمی‌توان او را به جرم قتل محکوم کرد؛ زیرا نمی‌توان دقیق مشخص کرد که این سلاح را برای قتل خریده یا برای دفاع از خود یا برای شکار حیوانات. در خصوص مجازات شروع به جرم قانون‌گذار در ماده ۱۲۲ قانون مجازات اسلامی مقرر می‌دارد:

«هر کس قصد ارتكاب جرمی کرده و شروع به اجرای آن نماید، لکن به واسطه عامل خارج از اراده

او قصدش معلق بماند، به شرح زیر مجازات می‌شود:

الف- در جرایمی که مجازات قانونی آنها سلب حیات، حبس دائم یا حبس تعزیری درجه یک تا سه است به حبس تعزیری درجه چهار؛

ب- در جرایمی که مجازات قانونی آنها قطع عضو یا حبس تعزیری درجه چهار است به حبس تعزیری درجه پنج؛

پ- در جرایمی که مجازات قانونی آنها شلاق حدی یا حبس تعزیری درجه پنج است به حبس تعزیری یا شلاق یا جزای نقدی درجه شش».

۴-۲- جرم محال

جرم محال یعنی اینکه مجرم قصد انجام جنایت را داشته و تلاش خود را برای انجام جرم به صورت کامل انجام داده و هیچ عامل خارجی نیز سدّ راه او نبوده است ولی به دلایلی که او از آن بی‌اطلاع بوده، اصلاً انجام آن جرم ممکن نبوده است؛ مثلاً شلیک گلوله به تخت خوابی که خالی است با تصور اینکه شخصی بر آن خوابیده.

باید بدانید که بر اساس قانون، اگر عمل مقدماتی انجام شده با ارتکاب جرم رابطه مستقیم داشته باشد اما به دلیلی که مجرم آن را نمی‌دانسته، انجام جرم غیرممکن بوده باشد، آن عمل حکم شروع به جرم خواهد داشت و قابل مجازات است.

۴-۳- جرم عقیم

شباهت این نوع جرم با شروع به جرم و جرم محال این است که نتیجه‌ای از انجام کار حاصل نمی‌شود ولی تفاوت آن با دو مورد گفته شده این است که دلیل این ناکامی نه عوامل خارجی بوده و نه محال بودن انجام آن، بلکه ناشی بودن خود فرد در انجام آن کار، دلیل ناتمام ماندن جرم است.

تفاوت دیگر این است که در شروع به جرم نمی‌توان اطمینان داشت که اگر عامل خارجی مانع آن نمی‌شد، مجرم از کار خود پشیمان می‌شد یا خیر! اما در مورد جرم عقیم باید گفت که مجرم کار خود را با قصد و قاطعیت انجام داده ولی نتیجه‌ای حاصل نشده است، مثلاً خطا در تیراندازی به سوی فرد و شلیک آن به دیوار.

۴-۴- انصراف ارادی از انجام جرم

در بخش‌های قبل به این نکته اشاره شد که اگر شخص با اراده خود شروع به جرم را متوقف کند، اگر عملیات مقدماتی به خودی خود جرم نباشد شروع به جرم محقق نمی‌شود؛ انصراف ارادی یعنی اینکه این انصراف نتیجه هیچ عامل خارجی نبوده باشد البته دخالت عوامل خارجی در این قضیه، انصراف ارادی را نفی نمی‌کند.

بنابراین انصراف می‌تواند با کمک دخالت عامل خارجی بوده باشد اما شرط آن این است که هیچ اجباری در کار نبوده و فرد به میل خود انجام خلاف را رها کرده باشد، به عنوان مثال شخص ثالثی می‌تواند با صحبت کردن و نصیحت، فرد را از انجام جرم منصرف کرده باشد.

۴-۵- شروع به جرم در حکم جرم مستقل

جرائمی وجود دارند که حتی اگر در مرحله شروع به جرم باشند، از نظر قانون جرمی مستقل محسوب شده و به همان تناسب مجازات خواهند شد:

- هر نوع عملی که برای خارج کردن اشیاء و اموال تاریخی و فرهنگی از کشور باشد، حتی اگر ناموفق بوده باشد، قاچاق به حساب می‌آید و بر همین اساس مجازات می‌شود؛
- شروع به سوء قصد به جان مقام رهبری، رؤسای قوای سه‌گانه و مراجع تقلید، جرمی مستقل است و اگر مجرم محارب شناخته نشود، از سه تا ده سال به حبس محکوم می‌شود؛
- سوء قصد به جان نمایندگان سیاسی یا رئیس کشورهای دیگر نیز به همین ترتیب محسوب می‌شود.

شروع به اجرای جرم، اعمالی متصل و موصل به جرم است و بدون ابهام قصد مجرمانه [مرتکب] را آشکار می‌کند. شروع به جرم یک نهاد جدید در حوزه حقوق کیفری است که در یکی، دو قرن اخیر شکل منسجم به خود گرفته است. در گذشته، صرف فعل جرم را اهمیت می‌دادند؛ به عبارتی جرم یا به وقوع می‌پیوست و یا نه؛ در صورت اخیر مجازاتی هم در میان نبود چون اصلاً جرمی به وقوع نپیوسته بود. رفته رفته یک مفهوم جدید شکل گرفت و آن نظم عمومی است که ملاکی برای تعیین جرایم و مجازات‌ها است. امروزه هر فعلی که بتواند در نظم عمومی اختلال ایجاد کند، از لحاظ اصول و قواعد حاکم بر حقوق کیفری جرم خواهد بود و تعقیب و مجازات هم از نتایج آن فعل برهم زننده نظم عمومی است. برای تعریف هر نهاد حقوقی، ابتدا به قانون مراجعه می‌شود؛ در قانون مجازات اسلامی و به‌طور کلی

هیچ‌یک از قوانین کیفری گذشته، تعریفی از شروع به جرم به عمل نیامده و مقنن تنها به تشریح مسأله شروع به جرم بسنده کرده است. در همین جهت از شروع به قتل عمد نیز تعریفی دقیق و مشخص در قوانین مدون صورت نگرفته و لذا تعریفی مناسب از شروع به قتل عمدی تا اندازه‌ای دشوار به نظر می‌رسد. ماده ۶۱۳ کتاب پنجم ق.م.ا. در مورد شروع به قتل عمد مقرر می‌دارد: «هرگاه کسی شروع به قتل عمد کند ولی نتیجه منظور بدون اراده وی محقق نگردد به شش ماه تا سه سال حبس تعزیری محکوم خواهد شد». مثلاً شخص (الف) به فنجان قهوه شخص (ب) مقداری سم کشنده به قصد قتل ریخته است و پس از اینکه (ب) فنجان قهوه را سر کشید به واسطه انجام عملیات سریع پزشکی از کشته شدن وی جلوگیری می‌شود و (ب) زنده می‌ماند.

برخی از اساتید حقوق کیفری، شروع به جرم را تعریف کرده‌اند. در این راستا دکتر ایرج گلدوزیان شروع به جرم را این‌گونه تعریف کرده‌اند؛ که «شروع به جرم عبارت است از رفتاری که به منظور عملی کردن قصد مجرمانه انجام شده، لکن به جهت مانع خارجی به تحصیل نتیجه موردنظر منتهی نشده است».^{۲۶}

مرحوم دکتر رضا نوربها هم این‌گونه تعریف کرده‌اند: «عبور از قصد مجرمانه و عملیات مقدماتی و ورود در مرحله اجرایی جرم را، به نحوی که اعمال انجام شده متصل به جرم باشد، شروع به جرم گویند؛ مشروط بر آنکه بزه به‌طور کامل واقع نشود و زیر عنوان جرم تام قرار نگیرد».^{۲۷}

در بیشتر موارد، تحصیل نتیجه زبان‌آور یکی از ارکان تحقق جرم است، وقتی نتیجه مزبور به دست نیاید، می‌توان گفت جرم، در مرحله شروع به جرم بوده است، نهایت آنکه، شروع به جرم وقتی مستوجب کیفر است که برای مرتکب آن ضمانت اجرای کیفری پیش‌بینی شده باشد. در قانون مجازات اسلامی که در تاریخ ۱۳۹۲/۲/۱ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است، مقنن در کتاب اول (کلیات) در بخش سوم آن فصلی را (اول) به شروع به جرم اختصاص داده است. ماده ۱۲۲ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ در این رابطه مقرر داشته است: «هر کس قصد ارتکاب جرمی کرده و شروع به اجرای آن کند، لکن به واسطه عامل خارج از اراده او قصدش معلق بماند، به شرح زیر مجازات می‌شود:

الف - در جرایمی که مجازات قانونی آنها سلب حیات، حبس دائم یا حبس تعزیری درجه یک تا سه است به حبس تعزیری درجه چهار؛

۲۶. ایرج گلدوزیان، بایسته‌های حقوق جزای عمومی (۳-۲-۱) (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۸)، ۸۲.

۲۷. نوربها، پیشین، ۱۹۳.

ب - در جرایمی که مجازات قانونی آنها قطع عضو یا حبس تعزیری درجه چهار است به حبس تعزیری درجه پنج؛

پ - در جرایمی که مجازات قانونی آنها شلاق حدی یا حبس تعزیری درجه پنج است، به حبس تعزیری یا شلاق یا جزای نقدی درجه شش.

تبصره: هرگاه رفتار ارتكابی ارتباط مستقیم با ارتكاب جرم داشته، لکن به جهات مادی که مرتکب از آن بی‌اطلاع بوده وقوع جرم غیرممکن باشد، اقدام انجام شده در حکم شروع به جرم است.

تصمیم به ارتكاب جرم را نمی‌توان قابل مجازات و کیفر دانست زیرا این مورد یک امر درونی است و از درون فرد قاصد جاری می‌شود و چون فکر درونی خود را عملی نکرده است، پس نمی‌توان وی را به صرف فکر کردن به انجام جرمی قابل مجازات دانست. از عناصر سه‌گانه عمومی جرایم وجود عنصر معنوی برای تحقق شروع به جرم ضروری است. لذا در جرایم غیرعمدی و جرایم ناشی از تخلف از نظامات دولتی فرض شروع به جرم منتفی است. ماده ۱۲۳ ق.م.أ مصوب ۱۳۹۲ در این خصوص مقرر می‌دارد: «مجرد قصد ارتكاب جرم و یا عملیات و اقداماتی که فقط مقدمه جرم است و ارتباط مستقیم با وقوع جرم ندارد، شروع به جرم نیست و از این حیث قابل مجازات نمی‌باشد.» که می‌توان گفت به نوعی تکرار تبصره ۱ ماده ۴۱ سابق می‌باشد، مثلاً کسی که برای ارتكاب سرقت نردبان می‌سازد آیا این عمل را همیشه می‌توان مقدمه جرم دانست؟ جواب منفی است.

همیشه به این مهم باید توجه داشت که اعمال مقدماتی را باید از اعمال شروع به اجرا جدا کرد، زیرا که اعمال مقدماتی معمولاً قابل مجازات نیستند. مثلاً خریداری قمه برای کشتن فردی با وقوع قتل وی فاصله زمانی دارد و به دلیل این فاصله است که نمی‌شود او را مجازات کرد. یا مثلاً الف برای ارتكاب قتل یک کلت کمری تهیه کرده است به هیچ‌وجه امکان این وجود ندارد که او را به مجازات شروع به جرم قتل محکوم کنیم، چون هنوز عملی از وی سر نزنده است ولی در این خصوص می‌توان او را به جرم حمل سلاح غیرمجاز مجازات کرد و یا در تهیه و ساخت کلید برای ارتكاب جرم می‌توان در قالب جرم مانع بررسی کرد.

در خصوص اینکه آیا انصراف ارادی هم باعث می‌شود عمل در قالب شروع به جرم قرار بگیرد یا خیر ماده ۱۲۴ ق.م.أ مصوب ۱۳۹۲ مقرر داشته است: «هرگاه کسی شروع به جرمی کند و به اراده خود آن را ترک کند به اتهام شروع به جرم تعقیب نمی‌شود، لکن اگر همان مقدار رفتاری که مرتکب شده است جرم باشد به مجازات آن محکوم می‌شود»؛ که این ماده نشان از آن دارد که انصراف ارادی باعث می‌شود

عمل شروع به جرم نباشد.

۵- چالش‌های قانونی

قانون مجازات اسلامی به بحث جرایم ناتمام به شیوه‌ای کلی و بر حسب درجه مجازات پرداخته است. این رویکرد ضمن آنکه موجب تناسب بیشتر مجازات هر جرم با شروع به آن جرم می‌شود، به جهت پرهیز قانون‌گذار از تفصیل برخی جزئیات، موجب بروز اشکالاتی شده است؛ چه آنکه پیش‌بینی شروع به جرم در تعداد زیادی از جرایم، آن‌گونه که در قانون مجازات صورت گرفته، کاری مخالف اصول و مبانی حقوق کیفری و رویه کشورهای مختلف است. علاوه بر این، اعمال مجازات شروع به جرم در اغلب جرایم بدون توجه به مطلق یا مقید بودن، فعل مثبت یا ترک فعل بودن جرم نیز خالی از اشکال نیست؛ زیرا در جرایم ترک فعل و لاقفل در برخی جرایم مطلق شروع به جرم و دیگر جرایم ناتمام نمی‌تواند مطرح باشد. از یک‌سو شدت مجازات شروع به جرم و جرم محال و عدم تناسب‌ها و از سوی دیگر، برابری مجازات شروع به جرم با جرم محال، این مجازات‌ها با جرم تام آن قابل قبول نیست. افزون بر این دوگانگی رویکرد نظام حقوقی در خصوص نهاد شروع به جرم قابل انتقاد است و قانون‌گذار باید تکلیف موادی را که به صورت مجزا ذیل برخی از جرایم فصل تعزیرات قانون مجازات اسلامی به شروع جرم پرداخته، مشخص نماید. در خصوص جرم محال نیز بهتر آن بود که قانون‌گذار به جای مجازات، به اعمال اقدامات تأمینی و تربیتی مبادرت می‌نمود. به عنوان آخرین مطلب باید گفت به رغم اینکه از حیث نظری، اعمال مجازات شدیدتر بر مرتکب جرم عقیم نسبت به مرتکب شروع به جرم قابل توجیه به نظر می‌رسد، در قانون مجازات اسلامی، تصریحی به جرم عقیم نشده است و شمول ماده ۱۲۲ بر جرم عقیم محل تردید و اختلاف است.

ماده ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی، اشخاص حقوقی را در صورتی که نماینده قانونی شخص حقوقی به نام یا در راستای منافع آن مرتکب جرمی شود، دارای مسؤلیت دانسته و ماده ۲۰ در صدد معرفی مجازات‌های مختص اشخاص حقوقی کیفری برآمده است. با وجود این ماده ۱۲۲ که مجازات‌های شروع به جرم را تعیین نموده است، در بندهای الف و ب (جرایم تعزیری تا درجه چهار ...) با تعیین مجازات حبس برای مرتکب، عملاً اعمال مجازات شروع به جرم برای اشخاص حقوقی را منتفی نموده است. در بند پ (جرایم تعزیری درجه پنج) و شلاق حدی، امکان مجازات در نظر گرفته شده از نوع جزای نقدی است. نتیجه این وضعیت آن است که اگر شخص حقوقی، مرتکب شروع به جرایمی شود

که مجازات آن حبس تعزیری درجات یک تا چهار است، قابل مجازات نیست، درحالی‌که اگر مرتکب شروع به جرمی شود که مجازات آن جرم حبس تعزیری درجه پنج است، قابل مجازات خواهد بود. همچنین امکان مجازات شروع به جرم برای جرایمی که مجازات قانونی آنها شلاق تعزیری، جزای نقدی، مصادره اموال، انفصال دائم یا موقت، محرومیت از حقوق اجتماعی و انتشار حکم در رسانه‌ها باشد، وجود ندارد؛ چه آنکه مطابق ماده ۱۲۲ شاخص اعمال شروع به جرم، درجه کیفر حبس می‌باشد. این شاخص اگر در یک نظام مجازاتی هدفمند اعمال می‌شد که به‌طور مثال، کیفر حبس برای جرایم سنگین موجه و قابل لحاظ شده بود و شروع به جرم را به این جرایم منحصر می‌کرد، کاملاً قابل دفاع بود. لکن در حال حاضر که نوع و میزان مجازات‌های هر جرم چندان با شدت جرم هم‌خوانی ندارد، نتایج قابل قبولی به دست نمی‌دهد؛ به‌ویژه که برخی از مجازات‌های پیش‌گفته نظیر مصادره اموال و انفصال ابد مطابق ماده ۱۹ از حبس درجه پنج که برای آن شروع به جرم در نظر گرفته شده است، سنگین‌تر هستند. مشکل دیگری که در فراگیری شروع به جرم نسبت به جرایم وجود دارد به این مطلب مربوط می‌شود که حکم شروع به جرم در مواردی که شیوه اثبات جرم در تعیین نوع کیفر مؤثر است، مشخص نمی‌باشد. برای نمونه مطابق ماده ۲۲۵، در صورت عدم امکان اجرای رجم در زناى محصنه، با موافقت رئیس قوه قضائیه، در صورت اثبات جرم با بینه، کیفر اعدام و در صورت اثبات آن با اقرار، صد ضربه شلاق تعیین می‌شود. قانون‌گذار در این موارد ضابطه‌ای را تعیین نکرده است.

نتیجه‌گیری

بنا بر آنچه گذشت، سیاست جنایی در ایران در ابعاد مختلف تقنینی، قضایی و اجرای احکام کیفری با نوعی تعارض و سردرگمی جدی مواجه است؛ زیرا؛ سیاست جنایی تقنینی ایران به دلیل وجود مشکلاتی نظیر تعدد و کثرت مراجع قانون‌گذاری، ضعف تفحص و تخصص‌گرایی، تبعیت از سیاست‌های فردی و سلیبی شخصی، نگرش سنتی و واپس‌گرایانه به فرآیند قانون‌گذاری کیفری و جرم‌انگاری‌های افراطی و با احتراز از واقعیت‌های روز جامعه ایران صرفاً بر اساس برداشت‌های انتزاعی از مفهوم جرم و مجازات شکل گرفته است، در واقع با تجاوز به حقوق و آزادی‌های فردی و برچسب‌زنی مجرمانه، زمینه بروز نارضایتی و بی‌اعتمادی جامعه به عملکرد ضعیف واضعان سیاست جنایی تقنینی و در نتیجه شکست تدابیر تقنینی را مهیا نموده است.^{۲۸} با درک این واقعیت که سیاست جنایی اکثر دولت‌ها به رغم تمامی

۲۸. علی صفاری، کیفرشناسی و توجیه کیفر؛ علوم جنایی؛ گزیده مقالات آموزشی کمیته معاضدت قضایی مبارزه با مواد مخدر

تفاوت‌ها و تعارض‌های موجود، از نوعی هماهنگی، انسجام، ساختارمندی و هم‌پوشانی ویژه برخوردار بوده و تعارض‌های سطحی نمی‌تواند خدشه‌ای به اصول و مبانی ساختاری آن وارد سازد، باید اذعان داشت که نحوه دریافت گفتمان سیاست جنایی تقنینی توسط واضعان سیاست جنایی قضایی و نیز چگونگی اعمال و اجرای سیاست جنایی تقنینی توسط مراجع قضایی، بدنه اصلی سیاست جنایی قضایی را تشکیل می‌دهد^{۲۹} لازمه این هم‌سویی و تعامل، بهره‌مندی از بعضی مؤلفه‌ها و پیش‌زمینه‌های علمی، تخصصی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی است. در سیستم قضایی ایران، به دلیل اختیارات موسع زعمای قضایی در تعیین رهنمودها و راهبردهای اصولی و اعمال اختیارات قانونی ریاست قوه قضائیه و نیز رویه عملی و نحوه مدیریت ایشان به‌ویژه از طریق صدور بخش‌نامه‌ها و تهیه پیش‌نویس‌های قانونی خطاب به دادسراها، محاکم و سازمان زندان‌ها و از طرفی، به دلیل کثرت تصمیم‌گیری‌ها و تنوع رویه قضایی اتخاذی توسط قضات دادگاه‌ها و محاکم عدلیه، سیاست جنایی قضایی ضمن آنکه با مشکلات عدیده‌ای نظیر بی‌هدفی، از هم گسیختگی و گم‌گشتگی همراه است، به دلیل افراط و تفریط، در اعمال سیاست‌هایی نظیر کیفرزدایی (مانند حبس‌زدایی و اشاعه فرهنگ میانجی‌گری) در عمل به رکود و خنثی‌سازی سیاست جنایی تقنینی می‌انجامد و با سرپوش گذاشتن بر واقعیات ملموس اجتماعی در درک نیازهای فعلی جامعه ایران، ایجاد امنیت و مهار بزهکاری ناتوان می‌ماند. مضاف اینکه، در نظام عدالت کیفری ایران به فراخور جایگزینی و جابه‌جایی مقامات و مسئولین امر، سیاست جنایی قضایی نیز دستخوش تغییرات و دگرگونی‌های زیادی می‌شود، زیرا قوه قضائیه مطابق اصل ۵۱۶ قانون اساسی، با تطبیق مصادیق و اعمال قانون و تدوین استراتژی کوتاه‌مدت و بلندمدت مبارزه علیه بزهکاری، نقش محوری و کلیدی را در تدوین و اجرای سیاست جنایی کشور ایفا می‌کند. لذا با وصف اینکه امروزه فرایند کیفر و کیفررسانی در کلیه جوامع با چالش جدی روبه‌رو است؛ از یک سو دغدغه رعایت حقوق بشر و کرامت انسانی شهروندان و ملاحظات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در قالب مفاهیم جرم‌شناختی مانند کیفرزدایی، جرم‌زدایی، قضا‌زدایی و به‌کارگیری مکانیسم عدالت ترمیمی به جای عدالت کیفری و سرکوب‌گر، به مثابه عاملی بازدارنده و معارض بر سر راه سیاست جنایی تقنینی قرار گرفته است و از سوی دیگر، توفیقی در راه کنترل نرخ بزهکاری و ایجاد حس امنیت در شهروندان حاصل ننموده است.

ایران و سازمان ملل (تهران: نشر سلسبیل، ۱۳۹۰)، ۱۳۸.

۲۹. می ری دلماست مارتی، نظام‌های بزرگ سیاست جنایی. ترجمه علی حسین ابرندآبادی (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۱).

اهداف سزادهی، سرکوب‌گرانه، ارعایی و بازدارنده متناسب به کیفر که از فحوای سیاست جنایی تقنینی ایران استنباط می‌گردد، به دلیل ملاحظاتی که مذکور افتاد، در مرحله اجرا با انعطاف، تساهل، تسامح، انسداد و وقفه جدی مواجه می‌شود. وجود مشکلاتی نظیر فاصله زمانی زیاد بین قطعیت احکام کیفری و اجرای آنها، گسترش تدابیر عفو عمومی و خصوصی، توسعه تدابیر آزادی مشروط و تعلیق مجازات، تساهل و رأفت در برخی قوانین اجرای احکام کیفری مانند آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها، عدم نظارت و کنترل کافی بر اجرای پاره‌ای از مجازات‌ها مانند شلاق، تهیه لوایح و پیش‌نویس‌های قانونی موازی در سطح قوه قضائیه و سایر نهادهای ذی‌ربط، ضعف امکانات فیزیکی، تعدد مراجع مختلف اجرای احکام کیفری، عدم مراقبت بعد از خروج زندانیان، صعوبت و محال بودن اجرای برخی از کیفرهای شرعی و عرفی، نبود ضوابط اصلاحی و بسیاری دیگر از معضلات، سیاست جنایی اجرای مجازات را با بحران و رکود شدید مواجه نموده و از اثربخشی کیفرها به شدت کاسته است. از این رو پیشنهادهایی به منظور خروج از بحران و تعارض حاکم بر سیاست جنایی بدین شرح می‌تواند مورد توجه قرار گیرد.

۱- با تشکیل کمیته‌ای تخصصی با حضور اندیشمندان، اساتید و صاحب‌نظران در عرصه علوم جنایی، به آسیب‌شناسی بزهکاری و رفتارهای جنایی در کشور پرداخته شود و یافته‌های حاصله، با وصف الزام‌آوری به واضعان سیاست جنایی پیشنهاد و ارائه گردد. آسیب‌شناسی قوانین و بررسی علل و عوامل ناکارآمدی مقررات کیفری و حذف و تعدیل مصوبات غیرضروری می‌تواند در جهت کشف و ارائه راهبردهای اصولی و هدفمند به منظور ارتقای سطح کیفی قانون‌گذاری در جامعه، مفید و کارساز واقع شده و از بحران تورم قوانین کیفری بکاهد. گسترش فرایند جرم‌زدایی از رفتارهای جنایی به صورت انحراف و کج‌روی در جامعه تحول یافته است و به جای اعمال سیاست ارعاب و تنبیه می‌توان از مکانیسم‌های درمانی و اصلاحی برای رفع آنها استفاده نمود مانند برخی جرایم مواد مخدر. قضازدایی و زندان‌زدایی برای بزهکاران اتفاقی، مدیونین و مرتکبین جرایم غیرعمدی و شبه جرم و سایر رفتارهای جنایی بیمارگونه که اجرای مجازات زندان نه‌تنها فاقد وصف اثربخشی و فایده‌مندی برای آنهاست، بلکه پیامدها و تبعات منفی فراوانی را نیز در پی دارد؛

۲- اقتدار و جدیت در تنبیه و سزادهی بزهکاران حرفه‌ای، مجرمین خطرناک و یقه‌سفید و سایر بزهکارانی که اعمال مجازات در مورد آنها به عنوان یک ضرورت علمی و اجتماعی مطرح بوده و می‌تواند واجد نقش اثربخشی و پیشگیری باشد. جلب مشارکت جامعه مدنی و تحول بخش خصوصی در امر بازپروری، اصلاح و تربیت مجرمین اصلاح‌پذیر (به‌ویژه اطفال و نوجوانان) می‌تواند در احیای اعتماد

عمومی و بازگشت فرصت‌های از دست رفته کارساز و مفید باشد. گسترش تدابیر حمایتی و مراقبتی بعد از خروج برای زندانیان نقش مهم و اساسی در اصلاح و تربیت و بازپذیری اجتماعی آنها ایفا خواهد کرد. شرایط و امکانات فیزیکی لازم به منظور اجرای بهینه و سودمند کیفرهایی نظیر زندان باید فراهم گردد و امکانات پرسنلی و اداری نیز تقویت شود. نظارت مستمر و مداوم بر فرآیند زندانبانی با هدف ارزیابی اثرات مثبت یا منفی آن در جلوگیری یا تکرار جرم باید در رأس سیاست‌های نهادهای مجری مجازات مزبور قرار گیرد. با پیش‌بینی و تدوین نظام جامع اطلاع‌رسانی و ایجاد هماهنگی، تعامل و ارتباط نزدیک بین نهادهای قانون‌گذاری، قضایی و اجرایی، باید از بروز تعارض، تشتت آرا، ابهام، اختلاف، انحراف و ناکارآمدی در سیستم جنایی جلوگیری به عمل آید؛

۳- توسعه سیاست تنوع ضمانت اجراهای کیفری با توجه به تنوع بزه‌کاران مرتبط با عدالت کیفری و باز گذاشتن دست قضات در تعیین نوع واکنش مناسب، ضرورتی حتمی و اجتناب‌ناپذیر است. تدبیر و گسترش سیاست فردی کردن تقنینی، قضایی و اجرایی در اعمال کیفرها و تجهیز قضات و دستگاه‌های مجری قانون و مجازات به امکانات و تسهیلات لازم جهت تشکیل پرونده شخصیت برای محکومان و انطباق هرچه بیشتر کیفر با اوصاف روانی، فیزیولوژیکی و اجتماعی آنها و حسب مورد به کارگیری سیاست تشدید یا کاهش تدابیر کیفرزدایی، جرم‌زدایی، قضا زدایی یا جرم‌انگاری، به حل بحران و رفع معضلات موجود نظام عدالت کیفری کمک خواهد نمود. ایجاد هسته‌ای در مجاری قانون‌گذاری برای پیگیری و نظارت بر اجرای قوانین با انجام تحقیقات میدانی، سنجشی و کاربردی، بیلان‌گیری از اعمال آنها و بررسی میزان دستیابی قوانین به هدف یا اهداف قانون‌گذار از اهمیت و حساسیت زیادی برخوردار می‌باشد. تدوین قوانین کیفری توسط مراجع قانون‌گذاری بر حسب مطالعات علمی و واقع‌گرایانه و بررسی‌های فرهنگی، قومی، اجتماعی، مذهبی با هدف نیازسنجی و پیامدسنجی قوانین مصوب و جلوگیری از بروز تشتت و اختلاف، امری حیاتی و ضروری است.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- استفانی، گاستون، ژرژ لوسور و برنار بولک. حقوق جزای عمومی، جلد اول، جرم و مجرم. ترجمه حسن دادبان. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۰.
- آنسل، مارک. دفاع اجتماعی. ترجمه محمد آشوری و علی حسین نجفی ابرندآبادی. تهران: نشر راهنما، ۱۳۸۷.
- حسینی رازلیقی، محمد. «سیاست جنائی تقنینی ایران در مورد جرایم مطبوعاتی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۸۴.
- دلماس مارتی، می ری. نظام‌های بزرگ سیاست جنایی. ترجمه علی حسین ابرندآبادی. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۱.
- رحمانی، قدرت‌الله. «دادگاه رسانه و عدالت رویه‌ای». فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی ۷۱ (۱۳۹۴): ۵۴-۷۲.
- رحمانی، قدرت‌الله. نظریه یگانگی جرایم سیاسی و مطبوعاتی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق، ۱۳۹۱.
- رهدارپور، حامد و فرشید چنگایی، «بررسی شروع به جرم، جرم عقیم و جرم محال در لایحه قانون مجازات اسلامی با نگاهی به سیر قانون گذاری»، پژوهشنامه حقوق کیفری ۱، ۳ (۱۳۹۰): ۵۹-۷۴.
- لازرژ، کریستین. سیاست جنایی. ترجمه علی حسین نجفی ابرند آبادی. تهران: انتشارات یلدا، ۱۳۸۸.
- شیخ‌الاسلامی، عباس. جرایم مطبوعاتی، بررسی تطبیقی سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران و انگلستان. مشهد: جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۰.
- صفاری، علی. کیفرشناسی و توجیه کیفر؛ علوم جنایی؛ گزیده مقالات آموزشی کمیته معاضدت قضایی مبارزه با مواد مخدر ایران و سازمان ملل. جلد دوم. تهران: نشر سلسبیل، ۱۳۹۰.
- گسن، ریموند. «بحران سیاست جنایی کشورهای غربی». ترجمه علی حسین ابرندآبادی. مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی ۵۱ (۱۳۸۸): ۲۷۵-۳۳۵.
- گلدوزیان، ایرج. بایسته‌های حقوق جزای عمومی (۱-۲-۳). ویرایش هفدهم. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۸.
- گلدوزیان، ایرج. حقوق جزای عمومی ایران. ویرایش چهاردهم. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۹۵.
- مظلومان، رضا. حقوق جزا و جرم‌شناسی. ویرایش سوم. تهران: انتشارات آگاه، ۱۳۸۵.
- مودن‌زادگان، حسنعلی و زهرا علی‌بخشی. «بررسی اجمالی مقررات کیفری ماهوی و شکلی حاکم بر نشریات الکترونیکی در حقوق ایران». مجله آموزه‌های حقوق کیفری دانشگاه علوم اسلامی رضوی ۵ (۱۳۹۲): ۳۹-۶۴.
- نوربها، رضا. زمینه حقوق جزای عمومی. ویرایش بیست پنجم. تهران: نشر کانون وکلا، ۱۳۹۰.

(ب) منابع خارجی

- Duff, Antony & David Garland. *A reader on Punishment*. London: Oxford, 1994.
- SZabo, Denis. *Criminologie et Politique Criminelle*. Paris: vrin, 1978.
- Wall, David. *criminal Justice*. London: press, 2001.